

WAT IS RECREATIE EN WAT ZIJN DE RECREATIEMOGELIJKHEDEN?

[1907.2]

door

PH. DANIELS

(Hoofd van de onderafd. Openluchtrecreatie v. h. Min. van O., K. en W.)

De vrijetijdsbesteding heeft in de landen van de Westerse wereld een merkwaardige ontwikkeling doorgemaakt. Alleen al het feit dat woorden als „recreatie” en meer nog „vrijetijdsbesteding” betrekkelijk jonge woorden zijn, wijst in die richting. Deze woorden geven aan dat de vrijetijdsbesteding iets zelfstandigs in de samenleving is geworden — of althans tegenwoordig als een zelfstandige grootheid wordt gezien — en dit dan in tegenstelling tot voorheen.

In de Middeleeuwen en de vroege Renaissance was er geen probleem van vrijetijdsbesteding, en wel — al klinkt dit paradoxaal — omdat er zo veel vrije tijd was. De in West-Europa nog ongedeelde christelijke Kerk van die dagen kende tegen de 100 feestdagen per jaar, waarop het werk werd neergelegd en die, na de kerkgang, „ter vrije beschikking” stonden. Wat men in die vele vrije uren deed werd niet ervaren als „ontspanning na de arbeid”; zingen, spelen en verhalen vertellen waren alleen maar andere levensuitingen dan werken. Zingen en spelen was dan ook niet beperkt — zoals heden ten dage — tot beroepskunstenaars enerzijds en amateurs of hobbyisten anderzijds; iedereen deed er naar vermogen aan mee. Men zie maar eens op oude prenten naar de inrichting van wachtkamers van chirurgijns e.d.: er hangen vaak allerlei muziekinstrumenten aan de wand, die wel sterk contrasteren met de éne obligate gitaar in de hedendaagse jeugdherberg of alpenhut, wachtend op de enkeling die „geleerd” heeft haar te bespelen. Dit is geen eenzijdig beeld van de middeleeuwse stad; ook het boereleven kende vele vrije uren, wanneer de winter het werk beperkte en de lange, koude avonden allen rond het haardvuur samen bracht.

In deze situatie is verandering gekomen door het kapitalisme, welks opkomst ten nauwste samenhangt met de Reformatie. Misschien is dit laatste voor sommigen een nieuw geluid; op deze plaats moet worden volstaan met de constatering, dat deze samenhang een vrijwel algemeen aanvaarde these is onder economen, sociologen en historici. Men zij voor de verantwoording ervan o.a. verwezen naar de Duitser Max Weber (reeds vóór de eerste wereldoorlog), de Engelsman R. H. Tawney en de Amerikaan E. Fromm. Voor zover wij (Noord-)Nederlanders er (nog) van doordrongen zijn dat werken niet alleen op pragmatische gronden, maar vooral naar innerlijke waarde beoordeeld, hoger staat dan vrijetijdsbesteding, zijn wij — ongeacht de levens- of wereldbeschouwing die wij aanhangen — onvervalste puriteinen van calvinistischen huize: werken is plichtvervulling, ontspanning is

alleen noodzakelijk om weer op kracht te komen of is (op z'n gunstigst) beloning.

In de eerste Industriële Revolutie, die pas door het kapitalisme mogelijk werd, is de vrije tijd als een essentieel levensdeel verdwenen. De snel expanderende markt vroeg om een steeds hogere produktie; de ondernemer wilde daarin voorzien met als voornaamste doel zijn privéwinst. De arbeidstijden werden langer; de levensomstandigheden van de werkende mens steeds slechter; het verpauperde proletariaat deed zijn intrede. Het ergste van deze laatste situatie, naar de mens gezien, was het vermoorden van alle creatieve vermogens in een leven, dat totaal volgestopt was met arbeidshandelingen die, op zichzelf beschouwd, zinloos waren, en zonder dat de arbeidsdag nog tijd liet voor iets anders dan eten en slapen. Als er heden ten dage geklaagd wordt over het onvermogen van zo velen om hun vrije tijd anders dan luidruchtig en in groepsverband door te brengen, dan staan wij, naar mijn persoonlijke mening, hier tegenover een milieu-erfenis die een historische schuld is van de westerse samenleving, maar die dan ook op den duur moet zijn te herstellen.

Een samengaan van sociale én economische overwegingen en ontwikkelingen heeft aan deze arbeidssituatie geleidelijk een einde gemaakt, te beginnen in de laatste decennien der vorige eeuw. Het zijn inderdaad niet alleen sociale motieven geweest die hiertoe leidden, maar ook economische, zij het dat niet altijd hoogstaande overwegingen hebben gewerkt in de richting van arbeidstijdverkorting; bijvoorbeeld de omstandigheid dat een goed uitgeruste arbeider in 9 uren meer bleek te produceren dan een oververmoeide in 12. Hoe dan ook, de vrije tijd is teruggekeerd in de westerse samenleving en men zou met enige overdrijving kunnen zeggen, dat met de arbeidswet van 1919 de vrijetijdsbesteding van een probleem van de drankbestrijdingsorganisaties tot een maatschappelijk verschijnsel is geworden met velerlei facetten.

Men kan deze — al te — schetsmatige voorstelling tegenwerpen dat zij niet alle bevolkingslagen betreft. Dit is inderdaad juist; het vierde praeadvies zal daar een beeld van geven. Maar toen de Noors-Amerikaanse socioloog Thorstein Veblen in de 19e eeuw de eerste wetenschappelijke studie over vrijetijdsbesteding schreef, noemde hij die dan ook „The theory of the Leisure Class”: leisure — vrije tijd — was toen zozeer een verschijnsel van de maatschappelijke bovenlaag, dat Veblen het gerechtvaardigd achtte die laag daarmee zonder meer te karakteriseren: „the Leisure Class”.

Waar de vrijetijdsbesteding echter een verschijnsel wordt, dat congressen veroorzaakt en studiedagen, dat ondernemers aanlokt, wetenschappelijke onderzoekers in het veld brengt en zelfs gespecialiseerde ambtenaren kweekt, daar heeft men het niet over de buitenplaatsen der beter gesitueerden, daar heeft men het oog op de recreatie-der-velen, en het is deze vorm van recreatie die voor de bosbouwer van belang kan worden. Het gezin van de natuurminnaar schaadt het bos niet en het vormt een te verwaarlozen factor voor de bosexploitatie. Maar de vele gezinnen die geen tuintje bezitten doch wel een auto, kunnen de natuur wél schade doen — ook als zij zich redelijk gedragen — louter door het feit dat zij met velen zijn.

Wat drijft deze mensen naar buiten? Als men hierop een wetenschappelijk verantwoorde reactie verwacht, is verder lezen overbodig. Op basis van motieven-onderzoek weten wij nog bitter weinig, en hoewel de sociale

wetenschappen en de recreatie twee zaken zijn die niet weinig „en vogue” zijn, hebben zij elkaar nog maar al te weinig gevonden. Vooralnog gaat men daarom empirisch te werk en trekt uit waarnemingen en ervaringen „met het gezonde verstand” conclusies, die voor de wetenschappelijke onderzoeker eigenlijk pas werkhypothesen mogen heten. Sommige van deze „conclusies” zijn zo evident, dat zij als zodanig geen nader onderzoek behoeven: bijvoorbeeld de invloed van de stijgende motoriseringsgraad der bevolking (die zelf weer een gevolg is van de algemene welvaartsstijging) op de omvang van de openluchtrecreatie. Toch moet men met zulke „conclusies” altijd blijven oppassen; de vijfdaagse werkweek bijvoorbeeld is nog maar heel jong, maar reeds hoort men hier en daar van kritische waarnemers al stemmen opgaan, dat de aanvankelijk ervan verwachte bliksemgroei der recreatie in feite lang zo hard niet gaat.

De stijgende kostenfactor in de dienstensector en de daaruit ten dele voortkomende „doe het zelf”-actie; de kosten van het auto-houden zelf; de kosten van een weekend-drop-uit, boven de eigenlijke autokosten; het verlangen om eens uit te slapen (vooral bij kerkse gezinnen, die daar op zondag niet aan toekomen) — dit zijn zo maar enige factoren die een andere besteding van de vrije zaterdagmorgen (en de vrijdagavond) beïnvloeden. Deze andere mogelijkheden van een zo evident lijkende stimulans voor de recreatie als de vrije zaterdag is, leiden helemáál tot voorzichtigheid bij het opsommen van zich minder objectief voordoende factoren die de groei der recreatie zouden bevorderen. Als zodanig worden vaak genoemd de monotonie enerzijds en het jachtig ritme anderzijds van vele hedendaagse arbeidsvormen; genoemd worden ook de toenemende urbanisatie en het niet meer aflatend lawaai dat ons omringt. Het klinkt zo plausibel: maar de bermrecreatie langs de grote verkeersweg dan? En de draagbare radio midden op de grote stille heide of, zoals ik zelf heb ervaren, in de hand van een berggids (zo'n „natuurmens”, naar men zegt) op de top van de Grossglockner?

Men zou geneigd zijn aan te nemen dat de meest van groen verstoken stedelingen ook het meest enthousiast de buitenlucht zouden zoeken, maar uit weinige onderzoeken heeft men een eerste indruk, dat de nieuwe, met groen gelardeerde stadswijken meer recreatie-zoekenden leveren dan de oude wijken. Is dit nu een kwestie van „l'appétit vient en mangeant”, is de sociaal-economische structuur van die wijken verschillend of loopt, bij een gelijk welvaartsniveau, hun leeftijdsopbouw uiteen, zodat de wijken mentaal verschillen? Wie het antwoord weet, mag het zeggen — en heel graag zelfs, want er moeten voorzieningen worden getroffen (in de bossen, maar evengoed elders) om die stromen, wier aanwezigheid men feitelijk constateert, op te vangen. En die voorzieningen kosten geld.

Men hoort weliswaar niet zelden het argument, dat als men de empirisch geconstateerde voorkeur van het grote recreatiepubliek maar volgt, men op dit punt altijd juist handelt. En dikwijls gaat men al zo te werk, omdat er geen andere criteria zijn. Maar wie garandeert dat men zo niet een mode achteraloopt, die met een aantal jaren verdwenen zal zijn? Er zijn bijvoorbeeld mensen, die iedere gulden, nu nog in toeristische fietspaden geïnvesteerd, weggegooid geld noemen: binnenkort is immers iedereen gemotoriseerd? Als men dit laatste nu eens aanneemt, zou het dan niet mogelijk zijn dat 5 jaren na het bereiken van dit stadium een zeer grote groep mensen zó genoeg zal hebben van het zich dag in, dag uit in files voortbewegen, van

het eeuwige zoeken naar parkeerruimte enz., enz., dat zij met graagte de fiets zullen beklimmen? (tenzij de woningbouw tegen die tijd ook iedereen een huis met tuin heeft verschaft, zodat men thuis blijft). En zullen in de echte vakantiestreken de fietsen ook niet altijd gevraagd blijven, eventueel de huurfietsen?

Een opwerping tegen dit betoog ligt voor de hand: zal sociaal-wetenschappelijk (inclusief psychologisch) onderzoek zo veel meer zekerheid geven dan „het gezonde verstand” op dit ogenblik kan achterhalen? Absolute zekerheid omtrent toekomstig menselijk gedrag blijft — gelukkig maar! — uitgesloten. Maar uitgebreid motievenonderzoek zal wel in staat zijn, fundamentele behoeften en wensen te onderscheiden van „modegrillen”, voor zover deze laatsten althans geen variërende uitingsvormen zijn van min of meer algemene behoeften. Op dit punt is het misschien dienstig te herinneren aan de grote sommen gelds en de vele tijd die het bedrijfsleven spendeert aan de studie van verkooptechnieken, aan de „hidden persuaders”, die ook alle op motievenonderzoek teruggaan. Kopen en recreatiezoeken zijn beide vormen van behoeftebevrediging, die men tot op gelijke diepte moet kunnen doorgronden.

Zonder hun motieven te doorgronden kan men empirisch al twee grote groepen van recreatiezoekenden vaststellen: de stilteminnaars en de gezelligheidszoekers. Het merkwaardige nu is, dat men de laatste groep zo veelvuldig ziet, maar er nooit één lid van tegenkomt. Wie men immers op dit punt ook ondervraagt, hij zal altijd antwoorden dat hij de stilte, of minstens de schoonheid, der natuur zoekt en niet het pannekoekenhuisje. Dit nu blijkt meestal onjuist te zijn en bewijst dan ook de noodzaak van iets wetenschappelijker onderzoekmethoden dan de direkte ondervraging of motievenkeuze, door een der andere prae-adviseurs genoemd — methoden die stoelen op de onjuiste premisse, dat de mens zich gewoonlijk zijn (ware) motieven bewust is. Maar dit slechts terzijde.

De voorzieningen die deze twee categorieën behoeven lopen uiteen. Die voor de natuurliefhebbers zijn extensief, ruimte-behoevend; die voor de „gezelligen” zijn intensief, accommodatie-behoevend. Welke van deze beide soorten voorzieningen het duurste is, kan men in het algemeen niet zeggen: sommige accommodaties lenen zich voor een rendabele exploitatie, maar andere weer niet; en waar geen accommodatie nodig is maar alleen ruimte, daar vraagt men in feite om grond, en deze wordt ook iedere dag duurder. Uit een oogpunt van ruimtelijke spreiding en ordening is deze onderscheiding naar twee soorten behoeften erg gelukkig, met name in ons zo dicht bevolkte land: „De Efteling” ligt op de drempel van de Loonse en Drunense duinen, beslaat slechts een fractie van hun oppervlakte, maar trekt enige honderden malen hun bezoekerstal.

Het bezoekersaantal — dat is voor de mensen van de bosbouwpraktijk uiteindelijk het recreatie-element dat vooropstaat. Dat bepaalt of er maatregelen getroffen moeten worden, en zo ja, welke. Nu levert zelfs een dergelijke kwantificeerbare grootheid zijn moeilijkheden op. Het tellen van bezoekers aan bosgebieden is namelijk nog maar zelden verricht en waar het gedaan is, blijkt het verre van eenvoudig, zowel ten gevolge van de beweeglijkheid der bezoekers als door de onoverzichtelijkheid van het terrein. Gelukkig echter is er door de Stichting Recreatie met medewerking van het

Staatsbosbeheer tussen mei en november 1957 een onderzoek ingesteld in een der meest populaire en drukst bezochte bosgebieden van Nederland: de boswachterij „De Vuursche” ter weerszijde van de weg Hilversum-Baarn. Op de mooiste van de vier enquête-zondagen bleken er bijna 1900 personen (passantenverkeer niet meegerekend) ontspanning te zoeken in deze boswachterij van nagenoeg 600 ha. Dit betekent dus een gemiddelde dichtheid van ongeveer 3 personen per ha, welke dichtheid in het drukst bezochte blok — De Lage Vuursche — opliep tot 5 en daarbinnen in het drukste terreingedeelte — 25 ha tussen Hoge Vuurscheweg, Stulpschelaan en Zevenlindenweg — ongeveer 10 personen per ha bereikte, en dan nog alleen in de middaguren. Deze en andere cijfers voeren tot een globale schatting van tussen de 25.000 en 40.000 bezoekers in de hele periode mei-november 1957. Ter vergelijking: het Amsterdamse Bos, dat inclusief water, broekland, bouwen weiland met zijn 895 ha ongeveer $1\frac{1}{2}$ maal de oppervlakte van de boswachterij „De Vuursche” heeft, trok reeds in de mooie zomer van 1947 op topdagen 75.000 personen per dag — en bood toen slechts hier en daar het aanzicht van een kermisterrein.

Hoe summier deze cijfers ook mogen zijn, zij tonen wel aan, dat er in een echt bosgebied van „overlopen worden” nog geen sprake is — ook al zal men reeds bij deze relatieve drukte op de concentratiepunten de zaak niet op haar beloop kunnen laten.

Tenslotte nog een enkele praktische opmerking in verband met de stilteminnaars. Als men op enigerlei wijze verantwoordelijk is voor recreatie, dient men wel onderscheid te maken tussen natuurminnaars, die om landschapsschoon vragen, en wetenschappelijk geïnteresseerden (natuurbeschermers in enge zin) die voor het belangwekkende, liefst het zeldzame komen. De terreinen die voor de laatstgenoemden van belang zijn, zullen zelden of nooit werkelijk recreatieterreinen kunnen zijn (hoeveel voldoening zij de belanghebbenden ook verschaffen). Het is een fraai en afwisselend landschap, waar men de „gewone” natuur desgewenst rustig kan bekijken en bestuderen, waar ook het grootste aantal der stilteminnaars om vragen. Als men bij de bosexploïtatie met hun behoeften rekening houdt, zich ervan bewust dat hun aantal, naar ik verwacht, stijgen zal; als daarnaast — buiten bossen en heiden, maar wel aan de rand ervan of langs de ontsluitingswegen — accommodatie kan worden ingericht voor het publiek dat „gezellige drukte” zoekt, en als tenslotte op daartoe geschikte punten het publiek gestimuleerd kan worden om zich even de natuur in te „wagen”, dan zullen bosbouw en recreatie m.i. beide groeiend zijn. En daar gaat het maar om.

LITERATUUR

- Weber, Max, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus. Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, 1920 (oorspr. uitgave 1904).
- Fromm, E., *The fear for Freedom*. London 1950, 6e druk
- Tawney, R. H., *Religion and the rise of capitalism*. Londen 1927. Herdruk in Mentor Books, New York 1947.
- Veblen, T., *The theory of the Leisure Class*, 1899. Herdruk in Mentor Books, New York 1953.
- Recreatieonderzoek bij de Hoge- en Lage Vuursche, mei-november 1957. Uitgave Stichting Recreatie en Staatsbosbeheer, Den Haag 1959.
- Studies over Recreatiegebieden. Publikatie nr. 8 van de Rijksdienst voor het Nationale Plan. Den Haag 1954.